

Suchánek, Pavel

Prameny k tvorbě Huberta Maurera a Johanna Georga Däringera

Opuscula historiae artium. 2022, vol. 71, iss. 1-2, pp. 220-229

ISBN 978-80-280-0153-7; ISBN 978-80-280-0154-4 (online; pdf)

ISSN 1211-7390 (print); ISSN 2336-4467 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/OHA2022-1-2-18>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.77470>

Access Date: 21. 12. 2024

Version: 20230131

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Prameny k tvorbě Huberta Maurera a Johanna Georga Däringera*

Pavel Suchánek

I.

A short study with an edition of the correspondence of the Viennese painters Hubert Maurer (1738–1818) and Johann Georg Däring (1759–1809) gives several important details on painting practice in Central Europe at the end of the 18th century. In the first place, the painter's method of working with drawn sketches is worthy of attention. On the one hand, Maurer used them for the continuous reworking of his earlier, frequently reused compositions. On the other hand, he used his working drawings to communicate with clients, to whom however they did not give them a completely accurate idea of the intended composition, and the painter himself urged them not to consider them completely binding, as he anticipated reconsideration of a composition during his work. This phase of the continuous search for a final shape might even coincide in time with the phase of starting work on the altarpiece itself. Maurer's reluctance to create sample oil sketches for the client was also related to this, since working on them would needlessly deprive him of the time needed to "better finalise the altarpiece itself" and would make his work disproportionately more expensive. In the end, the published correspondence bears witness to the financial problems which, at the time of the reforms of Emperor Joseph II in the 1780s and in the following two decades, complicated the new outfitting of sacral interiors.

Keywords: Hubert Maurer; Johann Georg Däring; painting; 18th century; Central Europe; Vienna; Svitavy

doc. Mgr. Pavel Suchánek, Ph.D.
Seminář dějin umění, Filozofická fakulta
Masarykovy univerzity, Brno / Department of Art History,
Faculty of Arts, Masaryk University, Brno
e-mail: suchanek@phil.muni.cz

<https://doi.org/10.5817/OHA2022-1-2-18>

Před nedávnem publikoval Lubomír Slavíček dvě skici Huberta Maurera (1738–1818) [obr. 1] ze sbírek Národní galerie v Praze.¹ Studie objektivně poukázala na osobitý Maurerův způsob práce s přípravnými kresbami, jejichž prostřednictvím si ve své době vyhledávaný neoklasicistní malíř a vlivný představitel vídeňské akademie zaznamenával různé verze a meziverze připravovaných kompozic. V první fázi vytvářel jednoduché obrysové kresby, znázorňující zamýšlené postavy nahé za účelem detailního posouzení jejich anatomie, pohybu a konkrétního umístění v rámci kompozice. Posléze těla postav zakryl lavírovanými draperiemi a následně pokračoval v hledání vhodného kompozičního řešení, často za pomoci dalších kreseb, na kterých dále rozvíjel některé nabízející se možnosti. Avšak ani řešení zachycené na kresbách nakonec nemusel považovat za zcela definitivní, neboť také na výsledných oltářních obrazech se objevují další drobné kompoziční změny.

Některé dílčí doklady k Maurerově tvůrčí praxi a doplnění zmíněných poznatků se objevují rovněž v písemných pramenech, konkrétně v korespondenci Huberta Maurera s magistrátem města Svitav z let 1794 až 1799, uložené v příslušném fondu Státního okresního archivu Svitavy se sídlem v Litomyšli.² Na jeden z těchto Maurerových dopisů jsme poukázali již dříve v souvislosti s proměnami sakrálních interiérů a umění v době josefinských a pojosefinských náboženských reforem.³ Svitavský magistrát v čele s primátorem Johannem Chrisostomem Wernerem (v úřadu v letech 1788–1805) malíře oslovil v roce 1794 v záležitosti plánovaného pořízení obrazu s námětem Navštívení Panny Marie pro hlavní oltář místního farního kostela.⁴ [obr. 2] Vídeňský profesor přitom považoval za užitečné objednavatelům hned zpočátku podrobněji vysvětlit některá ze svých kompozičních a ikonografických řešení, a tím patrně předejít případným pozdějším nedorozuměním. Znázornění sv. Alžběty v pokleku například malíř vysvětluje jako nezbytné pro vyjádření větší zbožnosti, „*neboť* [Alžběta] *věděla, že Marie nese ve svém těle našeho pána a spasitele*“; dále si „*nepřeje na oltáři Nejvyššího vidět žádného namalovaného*

osla“; a objasňuje též ústřední motiv horní části obrazu s anděly rozhazujícími růže, které mají být podle jeho vyjádření „*znamením radosti a libé vůně, které vůkol šíří*“. V této souvislosti jsme rovněž připomněli, že umělci na konci 18. století opakovaně naráželi na určité nepochopení nebo nespokojenost místních s navrženými „moderními“ řešeními, a možná i proto se Hubert Maurer pokoušel hned v úvodu své korespondence se svitavským magistrátem o jejich podrobnější vysvětlení.⁵ Bezpochyby právě pro tento zájem o přirozenost a podmanivou prostotu svých náboženských námětů Maurer platil mezi současníky za „*malířského moralistu*“ („[...] *man ihn einen Moralisten in der Malerei nannte*“).⁶

Předmětný konvolut pramenů ovšem přináší zajímavé poznatky rovněž k v úvodu zmíněné problematice malířovy tvůrčí praxe a konkrétně ke způsobu práce se skicami, pročež jej zde publikujeme *in extenso*.

II.

První dopis z 22. října 1794 odeslal Maurer svitavskému primátorovi Wernerovi záhy po předání první ukázkové skici přímo ve Vídni do rukou jistého pana obchodníka Bindera. [Příloha 1] Vedle výše citovaného objasnění svého autorského záměru malíř ve svém listu žádá objednavatele o důvěru ve své tvůrčí schopnosti, pakliže se nebude při práci zcela držet zasláné skici, neboť k úspěšnému splnění úkolu bude ještě třeba vytvořit další „*velké studie podle přírody*“. Na důkaz své ambice vytvořit skutečně mimořádné uměleckého dílo Maurer mecenáše zpravuje o nápadu vystavit budoucí obraz na plánované, ale nakonec zřejmě neuskutečněné veřejné výstavě umění, která by se měla konat na vídeňské akademii příští rok na podzim, kde by mohlo být svitavské *Navštívení* představeno nejen širší veřejnosti, ale také „*nejvyšším místům a vši šlechtě*“. Na závěr se pak malíř vrací k požadavku objednavatele na vytvoření olejové skici, který mu magistrát tlumočil prostřednictvím svého vídeňského agenta Johanna Lamatsche (1768–1839). On sám by nicméně považoval za prospěšnější využít oněch několik týdnů, které by mu namalování takové skici zabralo, k lepšímu vypracování samotného oltářního obrazu. Doufá proto, že si Svitavští vystačí s kresbou, s níž jistě nebudou nespokojeni, a připomíná, že o jeho malířském stylu se sami mohli již dříve osobně přesvědčit během své návštěvy ve Vídni.

Svitavský magistrát zareagoval na Maurerův dopis velmi vstřícně a se zjevnou úctou k jeho pověsti a postavení profesora císařské akademie. V konceptu listu ze dne 29. října 1794 ocenili představitelé města jménem zainteresovaných mecenášů i celé obce zaslánou skicu, vyjádřili vysoká očekávání ohledně budoucího díla a oznámili malíři, že mu podle jeho přání vrací zpět jeho kresbu, na základě níž hodlal začít pracovat na dalších studiích.

V březnu následujícího roku nicméně atmosféru vzájemné důvěry a pochopení poněkud zkalil Johann Ha-

nig z Hradce nad Svitavou, mecenáš, jenž se zavázal uhradit větší část z pěti set zlatých, které malíř za vytvoření oltářního obrazu požadoval. Hanig považoval termín dodání obrazu na podzim za příliš dlouhý a zamýšlené zapůjčení obrazu na akademickou výstavu za zbytečné, a požadoval, aby byl obraz bezpodmínečně dodán do svátku Navštívení Panny Marie na začátku července, jak se měl s malířem předběžně domluvit při osobním jednání v jeho vídeňském ateliéru v létě předešlého roku. Profesor Maurer na překvapivou zprávu o nespokojenosti klíčového mecenáše reagoval dopisem z 19. března 1795. [Příloha 2] V něm sice připustil, že loňského 30. června 1794 při rozhovoru s Hanigem opravdu přislíbil dokončení obrazu zhruba do roka, zároveň však důrazně připomněl, že nemohl začít na obraze pracovat bez ujištění o přidělení zakázky a že první další zpráva ze Svitav přišla teprve po čtyřech měsících v říjnu onoho roku. Malíř tak musel nejen s lítostí konstatovat, že „*nejkrásnější čas, dlouhé a zářivé letní dny, už pro tuto práci skončily a byly ztraceny*“, ale ohradil se také vůči požadavku na stanovení přesného termínu dokončení zakázky. Opravdový umělec totiž podle jeho mínění vytváří na rozdíl od řemeslníka dílo trvalé hodnoty vždy vlastníma rukama bez pomoci tovaryšů a musí mít možnost, pakliže to považuje za nezbytné, ho neustále vylepšovat, a to i kdyby bylo třeba už téměř hotové, neboť každé dílo je tím dokonalejší, čím více času do něj umělec investuje. Toto malířovo vyjádření nechává určitým způsobem vzpomenout výše popsaný způsob práce s přípravnými kresbami, jejichž různé verze a meziverze se často liší od výsledného obrazu. Za pozornost nadto v této souvislosti stojí rovněž skutečnost, že výsledná verze svitavského obrazu se kompozičně v několika podstatných detailech liší od oltářního plátna stejného námětu, které Maurer namaloval v roce 1784 pro farní kostel v dolnorakouském Stockerau.⁷ Ze srovnání obou obrazů je patrné, že zjednodušení svitavské kompozice předcházelo nové promyšlení námětu, který malíř pojal v hlavním plánu jako historickou scénu, omezující se pouze na biblické protagonisty příběhu bez doprovodných andělských figur.

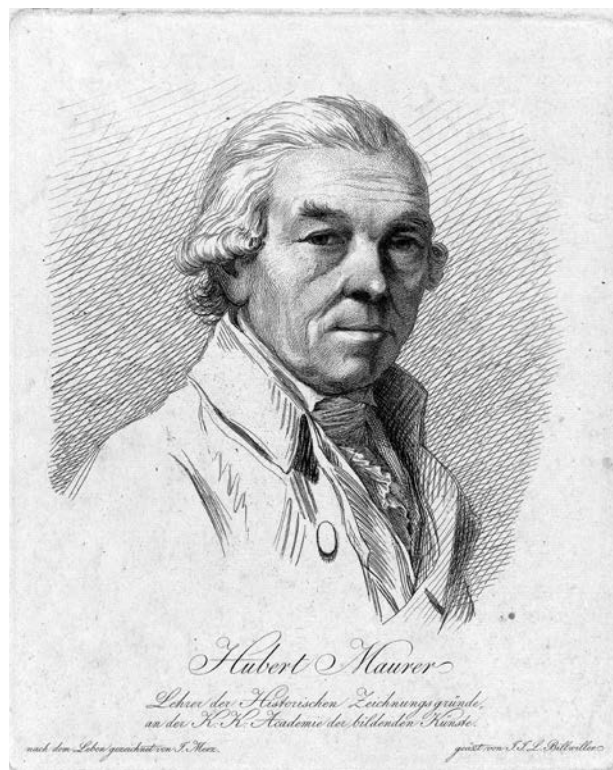
Malířův dotčený tón a výzva, aby se mecenáš v případě nespokojenosti s jeho časovými nároky obrátil na jiného umělce, zjevně udělala na nedočkavého mecenáše dojem. V dalším konceptu dopisu z 3. dubna 1795 magistrát omlouvá Hanigův postoj, jenž měl být způsoben jeho zbožnou horlivostí (z níž se nicméně v další korespondenci stane „neslušná dotěrnost“), a ujišťuje vídeňského profesora o platnosti vzájemné dohody z října předchozího roku, že obraz bude dodán do října nebo listopadu 1795. Upřesnění tohoto data se posléze týkala další korespondence: 27. srpna dal magistrát malíři na vědomí své přání, aby obraz byl dokončen do začátku října téhož roku a aby byl ještě před odesláním prohlédnut jeho pověřeným zástupcem Johannem Lamatschem; a v konceptu dopisu z 3. října malíři oznamuje vyslání vozu za účelem transportu oltářního obrazu do Svi-

tav. V reakci na poslední list ze 17. října nicméně Hubert Maurer upozorňuje, že obraz bude dokončen a předložen panu Lamatschovi a dalším „odborníkům“ ke kontrole teprve na konci října, a že po dokončení bude navíc potřeba nějaký čas, než vyschne natolik, aby bylo možné jej bez nebezpečí poškození zabalit a odeslat. [Příloha 3] Magistrát malířovu zprávu akceptoval dopisem z 31. října, k němuž připojit přesný text nápisu, který mecenáš Hanig požadoval zaznamenat na zadní stranu oltářního plátna („*Aus Wohltat des Johann Hanig aus Greifendorf. 1795*“), a rovněž pozoruhodnou informaci o Hanigově přání získat od Maurera malované modeletto oltářního obrazu „na památku“. Konečně v posledním dopise ze 7. listopadu 1795 Maurer oznamuje, že obraz je již dostatečně suchý a že bude následující pondělí zabalen a osm dní ponechán v tomto stavu, aby mohl být 17. listopadu předán zástupci magistrátu. [Příloha 4] Připojil rovněž několik rad, jak bezpečně svinutý oltářní obraz rozbalit,⁸ a po převzetí zakázky vystavil stvrzenku o převzetí pěti set zlatých prostřednictvím dvorního agenta a obchodníka s koloniálním zbožím („*Spezereyhandelsmann*“) Josepha Bognera. [Příloha 5]

III.

Navzdory drobným rozepřím v průběhu realizace zakázky se svitavský magistrát obrátil na Huberta Maurera opět v létě následujícího roku, kdy vídeňského malíře oslovil s nabídkou na vytvoření obrazu pro nový boční oltář farního kostela. Zakázka byla potvrzena dopisem z 13. srpna 1796 a 14. listopadu již referovali ze Svitav malíři o velké spokojenosti, kterou vyjádřili zástupci města i mecenáš Hanig, jenž se opět uvolil bohulibé dílo financovat, se zaslouhou skicou („*Model*“) oltářního obrazu s námětem *Nalezení svatého Kříže*. [obr. 3] V této souvislosti se magistrát znovu vrátil k Hanigovu přání vlastnit modeletto předchozího Maurerova obrazu: protože prý malíř požadovanou olejovou skicu nikdy nedodal, nedůvěřivý Hanig si vymínil „*obdržet tento model – pokud by byl postradatelný – ihned*.“ V dopise není bohužel explicitně uvedeno, zda v případě uvedeného „modelu“ pro boční oltářní obraz šlo skutečně o olejovou skicu; magistrát nicméně malíře ubezpečil, že v případě potřeby mu tuto přípravnou práci samozřejmě na vyžádání vrátí.

Po úspěšném představení Maurerova modelu ve Svitavách ovšem do projektu zřejmě zasáhla vyšší moc. Z dalšího dopisu z 20. března 1797 vyplývá, že vytvoření obrazu se zpozdilo v důsledku válečných událostí a tíživých poměrů ve Vídni. Podstatnější informací je ovšem zpráva o malíři, jemuž Hanig zjevně na doporučení Huberta Maurera svěřil provedení oltářního obrazu, ale kterého znal jen podle jména, a proto ho zamýšlel ve Vídni navštívit. Tímto umělcem byl Maurerův žák Johann Georg Däring (Töninger; 1759–1809), jemuž připisuje autorství dvojice obrazů na bočních oltářích svitavského farního kostela již starší topografická

1 – Jacob Merz – Johann Jacob Lorenz Billwiller, Hubert Maurer, po 1798

literatura.⁹ Popsaný způsob spolupráce učitele a jeho žáka nebyl v této době zřejmě nikterak výjimečný, neboť podobně jako ve Svitavách vytvořil Däring podle skici Huberta Maurera obraz *Panny Marie královny andělů* na oltáři bývalého jezuitského kostela na náměstí Am Hof ve Vídni. Tuto zakázku ostatně výslovně zmiňuje i sám Maurer v dopise svitavskému primátorovi z 26. června 1798, který se však již týkal dalšího obrazu pro protější boční oltář svitavského farního kostela s vyobrazením sv. Valentina. [Příloha 6] Maurer v něm uvádí, že návrh obrazu bude hotový a odeslaný ke kontrole společně s dopisem během několika dní; zdůrazňuje přitom, že je od stejného malíře, který vytvořil *Nalezení sv. Kříže* na protějším oltáři, a ujišťuje Svitavské, že s jeho prací budou spokojeni, neboť mezitím namaloval několik dalších oltářních obrazů a aktuálně pracuje pod jeho dohledem na velkém plátně pro kostel na náměstí Am Hof.

Na základě Maurerova zprostředkování se následně ozval svitavskému primátorovi sám Däring. V dopise z 5. července 1798 jej informuje o dokončení, předání a nezbytném vrácení modelu, který nestihl z časových důvodů namalovat ve dvojím provedení; upozorňuje též na o delší dodací lhůtu kvůli jeho aktuální práci na větší zakázce (zřejmě zmíněném vídeňském obraze *Panny Marie královny andělů*) a rovněž informuje o zvýšení ceny na sto padesát zlatých z důvodu velkého zdražování malířských materiálů v poslední době. [Příloha 7]

Avšak teprve po Däringеровě urgenci z 20. října 1798 [Příloha 8] se věc posunula dále. V dopisech z 27. října a 12. listopadu magistrát informoval Huberta Maurera o rozhodnutí svěřit zakázku jeho žákovi a o vrácení zaslané skici k obrazu sv. Valentina. Maurer následně 9. prosince primátora informoval o nákupu plátna a o nejistotě ohledně termínu dodání, neboť Däringерem zmíněná práce na velkém oltářním obraze se kvůli „*současným krátkým a tmavým dnům*“ zpožďuje. [Příloha 9] Z téhož dopisu dále vyplývá, že v případě třetího oltářního obrazu panovala nejistota ohledně jeho financování mecenášem Hanigem, a teprve po Maurerově ujištění, že s Hanigem o této věci nejednal, dospěl magistrát ke zjištění, že financování posledního obrazu zůstane na bedrech města. Proto se v dopise z 21. prosince se zpožděním vyjádřil k Däringерem dříve inzerovanému zdražení obrazu o pětadvacet zlatých oproti protějším obrazu *Nalezení sv. Kříže*. Návrh magistrátu navýšit původní honorář o pouhých deset zlatých se však u malíře logicky nesetkal s přílišným nadšením. Hubert Maurer nicméně ve svém posledním dopise z 3. ledna 1799 tlumočil do Svitav Däringерovu ochotu namalovat s ohledem na nemajetnost kostela obraz za sto čtyřicet zlatých, a to navzdory několikanásobně vyšším cenám a nedostatku kvalitních barev, olejů a dalších malířských materiálů. [Příloha 10]

Podobná kupecká dohadování se o pár zlatých zřejmě nebyla zřejmě ani pro samotného Maurera v této době žádnou výjimkou. Podle malířova životopisce Sattlera bylo o vídeňském profesorovi historické malby notoricky známo, že si za svou práci obecně nechal málo, nebo dokonce špatně platit.¹⁰ Velká část jeho děl byla údajně objednána záměrně pro chudé kostely, kterým malíř snižoval již tak nízké ceny. Nadto se tak prý často dělo přes různé agenty, takže sám malíř mnohdy sám nevěděl, pro který chrám byly určené, a nemohl tedy dost dobře ověřit oprávněnost podobných požadavků. Možná ze stejného důvodu proto svitavský magistrát okamžitě přistoupil na Däringерovu vstřícnost a ochotu dát „chudému kostelu“ slevu a ve svém posledním dopise z 30. ledna 1799 si navíc asertivně vymínil, že za tuto částku dostane obraz v nezmenšené kvalitě a bez jakékoliv redukce oproti dříve předložené skice.

V.

Představená korespondence Huberta Maurera a Johanna Georga Däringera s primátorem Wernerem a svitavským magistrátem přináší několik zajímavých detailů k dobové malířské praxi. Hubert Maurer zde zjevně dostal své pověsti uznávaného malíře oltářních obrazů, který pečlivě promyslí každou zakázku v zájmu vytvoření „*okouzlujících a zároveň povznášejících*“ sakrálních děl vysokých morálních kvalit, popisovaných dobovými komentátory termíny jako „*zbožnost, jemnost, klid a podmanivá prostota*“.¹¹ Jako typický rys jeho malířské praxe se jeví tvůrčí využití

kresebných skic, které používal k promyšlení i opakovaně používaných kompozic, a zároveň jistá utilitárnost, s níž své pracovní kresby používal při komunikaci se zákazníky. Ani ukázková skica nemá být podle jeho vyjádření považována za závaznou, neboť po ní budou následovat další studie „podle přírody“. Tato fáze dalšího hledání výsledného tvaru, která – jak ukázal Lubomír Slavíček – se mohla časově částečně překrývat se zahájením práce na vlastním obraze, byla malířem evidentně pokládána za principiální část jeho tvorby. Malíři se například legitimní požadavek investorů na vytvoření olejové skici, z níž by si mohl učinit podrobnější představu o zamýšleném díle, jevil jako ztráta času, která ho připraví o několik týdnů drahocenného času na úkor „*lepšího vypracování samotného oltářního obrazu*“. A za podobně neúčelné evidentně považoval i přání mecenáše získat zjevně nikdy neexistující malované modello (respektive modeletto) svitavského obrazu. Olejová skica totiž plnila v malířské praxi Huberta Maurera zřejmě jinou úlohu: sloužila primárně jako pomůcka pro jeho žáky, v našem případě jmenovitě Johanna Georga Däringera, který pod dohledem vídeňského profesora samostatně pracoval

2 – Hubert Maurer, **Navštívení Panny Marie**, 1795. Svitavy, farní kostel Navštívení Panny Marie

na vybraných zakázkách, které mu jeho učitel zprostředkoval, a částečně za něj i nadále komunikoval s objednavateli (viz též Däringерову práci podle Maurerovy skici pro vídeňský kostel Am Hof).¹²

Z publikovaných pramenů nakonec vyplývají i některé typické problémy, které od osmdesátých let 18. století zhusta komplikovaly pořizování nového vybavení sakrálních interiérů: jednak nemožnost financovat podobné projekty z kostelních peněz a určitá závislost na rozmarech zbožných donátorů, jednak pozdější válečné události, rostoucí inflace a všudypřítomná drahota. Nabízí se tak závěrem otázka, jejíž ověření by ovšem vyžadovalo další studium, zda nápadné lpění zástupců Svitav na dodání obrazu za nižší cenu bez nutnosti jakékoliv redukce kompozice a méně kvalitního provedení oproti původnímu „nákladnějšímu“ záměru nemohlo být zároveň také jednou z motivací malířů této doby ke zjednodušování starších kompozic, zmenšování počtu znázorněných postav a dalším proměnám dobové malířské praxe, které můžeme opakovaně nalézt například právě v pozdním díle Huberta Maurera.

Příloha

Korespondence Huberta Maurera a Johanna Georga Däringera s primátorem a magistrátem města Svitav, 1794–1799.

SOkA Svitavy, fond Archiv města Svitav, inv. č. 986, sign. C II/102, kart. 19, nefol.

1. Dopis Huberta Maurera primátorovi Svitav Johannu Chrisostomu Wernerovi, dat. Vídeň, 22. října 1794

Geschätzter Freund!

Das wir angenehme Schreiben von 19ten dieses habe ich richtig erhalten, und die Zeichnung dem Herrn Binder beym wilden Mann /:welcher sie bevor ich noch Ihr Schreiben erhielt verlangte:/ übergeben. Ich hoffe daß derselbe solche dem Herrn Kaufmann versiegelt mit der Aufschrift an Sie überreichen wird: bitte aber den Löbl. Magistrat beyzubringen solche nicht als ein ausgeführtes Werck anzusehen, sondern mir das Guttrauen zu schencken und das Bild zur Ausführung zu überlassen.

Daß die Elisabeth kniet verursacht mehr Andacht, sie wuste daß Maria den Herrn und Heiland im Leibe trug: So wünschte ich auch keinen Essel auf den Altar des Allerhöchsten gemalt zu sehen. Der große Engel und die und die Kinder streuen Rössen herab, zum Zeichen der Freude, und des Wollgeruchs, den sie umher verbreiten. Solte der löbl. Magistrat in ein und andern meine Meinung nicht biligen so wünsche ich Erklärungen darüber zu erhalten: damit, wann dieselbe mir die Zeichnung bald zuruck schicken, ich die grossen Studien kann anfangen nach der Natur zu machen; den ich wünsche ein schönes Bild zu malern, weil ich glaube daß künftigen Sommer oder Herbst eine

3 – Johann Georg Däringer, **Nalezení svatého Kříže**, 1797. Svitavy, farní kostel Navštívení Panny Marie

öffentliche Bilder-Ausstellung in der K. k. Akademie geschehen wird. Bey dieser Kunst-Sammlung möchte ich auch mit dem zwittauer Altar-blet erscheinen, indeme nicht nur das Publikum, sondern auch die höchsten Herschaften und der gesamte Adel zur Besichtigung dahin kommen. Das der löbl. Magistrat wegen der Zallung sich annimt, ist mir lieb, und wünschte von demselben eine Nachricht zu erhalten, nachdeme ich den guten Herrn Hannig nicht zusuchen weis, und derselbe auch wie andere Menschen sterblich ist. Übrigens bitte ich allezeit an mich zu schreiben, dann ich ware schon der Meinung daß wegen dieser Arbeit keine Krage mehr sein wird, weil sich gar keine Nachricht erhielt. Das Schmalz bitte ich, mir zu übermachen die Kosten werde ich mit Dank abstaten übrigens sind Sie und Dero Frau Gemahlin von und vielmall begrüßt, und ich verharre zu sein.

Dero

*Wien den 22ten
October 1794*

*Dienstwilliger Freund
Hubert Mauer*

N. S.

Das Bild wird also im Lichten hoch, samt der halben Zirkel Rundung 18 Schuh 4 Zoll und breit 9 Schuh 4 Zohl. Bitte Sie auch, das Wort gnädiger Herr, und Euer Gnaden, in Dero werthen zuschriften und der Adresse an mich wegzulassen.

Notta

Herr Johann Lamatsch bericht mich daß man eine gemalte fleißige Scitze erwartet, allein, da ich die Zeit von einigen Wochen die mich dieses gekostet hätte, lieber zur bessern Ausarbeitung des Altarbilds selbst zu verwenden gedencke, so hofe ich die Herrn werden mit der gezeichneten Scitze /:welches ich auf k. k. Kosten also in Rom erlerhnet habe:/³ auch nicht unzufrieden seyn; besonders da die in Wien gewesten Herrn auch meine Art im Malen gesehen haben.

2. Dopis Huberta Maurera primátorovi Johannu Chrisostomu Wernerovi a magistrátu Svitav, dat. Vídeň, 19. března 1795

Wohlweißer Herr Bürgermeister und Lobl. Stadt: Magistrat!
Aus Dero geehrtem Schreiben vom 3ten Martii l. J. vernehme ich die unangenehme Nachricht, daß dieselbe durch den Herrn Hanig in einige Unzufriedenheit versetzt werden: welches ich sehr bedaure. Ich habe dem Herrn Hanig als er am 30ten Junihorigen Jahres beÿ mir ware versprochen das Bild ungefähr in einem Jahre zu verfertigen; und ich wurde Wort halten, wenn ich gleich von derselben Zeit an die Anstalten dazu hätte treffen können. Nachdeme aber durch 4. Monate weder einige Meldung von dieser Arbeit, noch einige Versicherung darüber an mich gelanget ist: so habe ich wenige Ursache gehabt weiter an diese Arbeit zu gedencken: bis ich dero Schätzbahres Schreiben vom 29ten October vor. Jahres, und die darin enthaltene Bürgschaft erielte, wo aber die schönste Zeit, die langen und hellen Sommertage bereits vorüber und zu dieser Arbeit verlohren waren. Endlich so wird der H. Hanig doch so viele Käntniß haben daß mann die Kunst nicht handwerksmässig behandeln kann? Dann ein Künstler kann keine Gesellen zur Arbeit stellen, er muß seine Kunstwercke von Anfang bis zu Ende mit eigener Hand ausführen! Wenn sich also oftbenanter H. Hanig will gefallen lassen bis Ende October oder November gedult zu haben, so werde ich /:so Gott will:/ ein gutes und dauerhaftes Bild lifern, welches demselben als Guttäter in die Jahre hinaus muß Ehre machen. Solte dieses aber nicht seÿn können, so will ich meine, diesen Winter über hiezu ausstudierte Zeichnungen, und das im kleinen gemalte Model umsonst gemacht haben. Doch wird dem Herrn Hanig zustehen die fertige Leinwand zu bezallen: die die er hernach einem andern Maler, der geschwind seine 500 fl bekommen will, kann zukommen lassen. Den einem Ehre liebenden Mann muß die Zeit nicht zu genau bestimmt sein: Es muß ihm ihm frey stehen, wenn das Werk auch faß fertig ist noch Verbesserungen vorzunehmen so er es nothwendig

fündet. Daß macht ein Werk desto vollkommener, und kostet niemand mehr etwas, als dem Reasonablen Künstler, der seine Zeit dazu ausopfert. Schlüsslich Bitte ich einen Wohlweißen Magistratt, mir die ware Gesinnung des Herrn Hanig baldigst zu eröffnen, damit meine Einrichtung darnach treffen könne. Ich bin mit ergebnester Hochachtung, eines Wohlweisen Herrn Bürgermeistern, und Löbl. Stadt: Magistrat

Wien den 19ten März 1795.

Dienstgeflissener
Hubert Maurer
Professor und Rath
der k. k. Akademie

Wohnhaft auf der Wieden in Fürstl. Stahrembergischen Freyhauß im Hof N° 4. auf der Stiege No 20. im 1ten Stock

3. Dopis Huberta Maurera primátorovi Svitav Johannu Chrisostomu Wernerovi, dat. Vídeň, 17. října 1795

Hochedelgeborner, hochschätzbarester Herr Bürgermeister!
Dero geehrtes Schreiben von 3ten October habe ich den 13ten dieses richtig erhalten. Ich kann aber den Wunsch das fertige Altarbild durch Herrn Lamatsch diesen Monat noch zu übermachen unmöglich in Erfüllung bringen, nachdeme ich daselbe mit dem strengsten Fleiß erst zu Ende Octobris werde vollenden können, und es nach gänzlicher Vollendung noch einige Zeit zum Austrocknen nöthig hat, um es ohne Verletzung zusammenvollen, und unbeschädiget überschicken zu können. Doch würde es mir lieb sein, wenn der Herr Lamatsch bey seinen hierseyn das Bild welches doch großentheils vollendet ist ansehen, und etwa einen oder mehrere Kunstverständige zur Beurtheilung mitbringen möchte. Der Herr Guthäter vom Bild will etwas darauf geschriben haben: Ich bitte demnach solches, mir so bald als möglich zu überschicken. Es muß aber nicht gar viel sein, damit die Schrift nicht zu klein und von Weiten unleserlich oder unlesbar ausfällt. So bald ich finden werde daß das Altarbild trocken genug ist, um es sicher einpacken zu können, so werde nicht ermangeln solches zu berichten. Der ich in aller hochachtung die Ehre habe zu seyn.

Euer Hochedelgebornen

Wien den 17ten October 1795.

Ergebnester Diener
Hubert Maurer
Professor und Maler

4. Dopis Huberta Maurera primátorovi Svitav Johannu Chrisostomu Wernerovi, dat. Vídeň, 7. listopadu 1795

*Hochedelgeborner, Hochschätzbarer Herr Bürgermeister!
Nachdeme nun das Altarbild gänzlichen trocten ist, so werde ich es am Montag über Acht Tage, daß ist den 16ten November einpacken: Euer in Hochedlen können es also am 17ten November, oder einen andern beliebigen Tag abholen lassen. Dasselbe muß bey dem Auspacken /:wenn es keine Springe oder Risse in den Farben bekommen solle:/ sehr langsam abgerollt, und wenn etwa kalte Zeit vorhanden wäre: vorhero einige Stunden in ein warmes Zimmer gebracht werden. Ich hoffe Ihre allseitige Zufriedenheit damit zu erhalten, und bin in aller Hochachtung.*

Euer Hochedelgebornen

Wien den 7ten November 1795.

*Ergebnester Diener
Hubert Maurer
Maler und Professor*

5. Kvitance Huberta Maurera na platbu za oltární obraz Navštívení Panny Marie, dat. Vídeň, 18. listopadu 1795

Quittung

Pr 500 fl sage Fünf Hundert Gulden Wiener Current, welche ich endes unterzeichneter vor ein auf Zwittau gefertigtes, die Heimsuchung Maria vorstellendes, über 18 Schuh hohes Altarbild von einen alldortigen Löbl. Magistratt verakordirt, aus Handen des allhiesigen Handelsmann Herrn [Joseph] Bogner, richtig und baar empfangen zu haben, hiemit bezeuge.

Wien den 18ten November 1795.

*Hubert Maurer
Maler, Professor
und Rath der k. k
Akademie in Wien*

6. Dopis Huberta Maurera primátorovi Svitav Johannu Chrisostomu Wernerovi, dat. Vídeň, 26. červen 1798

Wohlweiser

Hochschätzbarer Herr Bürgermeister!

Auf Dero geehrte Zuschrift von 1ten May habe ich die Ehre zu berichten, daß der Entwurf von dem anverlangten Nebenaltarbild bereits fertig ist, und in einigen Tagen nebst einen Schreiben des Mählers zur beliebigen Einsicht eingesendet werden wird. Es ist von dem Mann der das erste Neben Altarbild, die Kreuzerfindung gemacht hat. Ich höfe Sie werden mit seiner Arbeit um so mehr wieder befridiget werden, da er seit Ihrem Altarbild sich immer in der Kunst geübet und einige Altarbilder gefertigt hat auch eben jetzt ein sehr großes in die hiesige Kriegskirche am Hof unter meiner Aufsicht bearbeitet. Den

Kostenpreis und die Zeit zur Ausfertigung wird er in seinen Briefe Ihnen berichten.

Wien den 26ten Juni 1798.

*Hubert Maurer
Maler und Professor*

7. Dopis Johanna Georga Däringera primátorovi Svitav Johannu Chrisostomu Wernerovi, dat. Vídeň, 5. července 1798

Wien den 5ten Juli 798.

Wohlweiser, hochschätzbarer Herr Bürgermeister!

Auf anweisung des Herrn Profesor Maurer habe ich mehr mahlen die eher Euer Hochedlen ein Model /:zum zweiten seiten Altarblat der heilige Valentin vorstellent:/ zu übersenden, und habe selbes bey dem Kaufman /:zu dem 3 Loben genant:/ in der Kärnenstraßen abgelegt, wo es beliebigst abgeholt werden kann. Ich wünschte dießmahl das Bild auf den Festtag lieffern zu können, allein, ich habe ein großes Bild in der Arbeit, wo sich nicht eine gewisse Zeit bestimmen lest, wenn es vollendet wird. Doch bis könfliche Fastenzeit 799 kann es gewiss übersendet werden. Es ist mir unangenehm den Preiß vor der mahlen zu erhöhen, allein die Materialien welche hierhergebraucht werden müssen, sind seit einiger Zeit so sehr im Preis gestigen, das unmöglich wäre es untern 150 fl. zu verfertigen. Das Models belieben mir Euer Hochedlen wieder zu überschücken /:denn ich hate vor diemahlen zu wenig Zeit es in Doplo zu verfertigen:/ und erbitte mir bei der Zurücksendung Dero Meinung gefälligst zu eröffnen, und verbleibe

Euer Hohedlen!

ergebnester Diener

*Joh: Georg Däring
Academischer Mahler*

8. Dopis Johanna Georga Däringera primátorovi Svitav Johannu Chrisostomu Wernerovi, dat. Vídeň, 20. říjen 1798

Wien den 20. Octob. 1798

Wohlweiser

Höhschätzbarer Herr Bürgermeister!

Es ist bereits vier Monats das ich durch Anweisung des (Titl.) Herr Professor Maurer die Ehre hate Euer Hochedelgebohrenem die Scize zum zweyten Nebenaltar /:dene H. Valentin vorstellend:/ nach dero verlangen, übersendet habe. Da aber bischero keine Resolution erfolget ist, so habe ich mich unterfangen wollen gehorsamst zu bitten mir auf das baldigste zu berichten ob man Gesind ist obbemelte Bild noch machen zu lassen oder nicht, damit ich nicht in Ungewißheit andere Arbeit Jahren lasse. Bitte daher mir auf die zwey Briefe /:welche einer von

H. Professor Maurer – von 26 Juni, und der zweyte von mir – von 5ten Juli:/ an Euer Hochedelgebohrnen gesendet worden, dero Antwort mit Zurücksendung der Scizen gefälligst zu eröffnen, die ich mich mit aller Hochachtunggehorsamst empfehle.

Euer Hochedelgebohrnen

Herr Profesor
Maurer last sich
Ihme gehorsamst empfehlen
und erbittet sich die hier über folgende
Antwort an Ihm zu atresiren.

ergebnester Diener
J. Georg Däringner
Akademischer Maler

früher vollendet werden. Ich bin mit vieler Hochachtung, eines Wohlweisen Herrn Bürgermeister.

Wien den 9ten Decemb. 1798.

Dienstgeflissener
Hubert Maurer
Maler und Professor

9. Dopis Huberta Maurera primátorovi Svitav Johannu Chrisostomu Wernerovi, dat. Vídeň, 9. prosince 1798

Hochedelgebohrner

Wohlweiser Herr Bürgermeister!

Dero geehrte Schreiben von 27ten n October und 12ten November habe ich sammt der Schitze zu dem zu verfertigenden Altarbild richtig erhalten: und da aus dem Inhalt derselben erhellet, daß weder wegen der Schitze weder wegen den Preis pr. 150 fl /:wofür die Kirche ein gutes und dauerhaftes Bild erhalten wird:/ einiger Anstand obwaltet, so hat der Herr Däringner sogleich die nöthige Maler-Leinwand bestellt. Herrn Hanig betreffend diene zur Nachricht, daß selber niemals, weder gegen mich noch gegen den Herrn Däringner einige Meldung wegen diesen 2ten Nebenaltarbild gemacht, mithin auch keinen Akort getroffen habe. Die Zeit wenn dieser Nebenaltarbild – der H: Valentin – fertig werden dürfte, ist dermalen schwer zu bestimmen: da die jetzigen kurzen und finstern Täge eine starcke Verzögerung in Verfertigung der bekannten sehr großen Altarbildes veranlassen. Doch kann dasselbe beiläufig bis Pfingsten und vielleicht auch etwas

Hochedelgebohrner

Hochschätzbarester Herr Bürgermeister!

Die Nachricht, daß die Gemeinde von dem sehr billigen Preis des zu verfertigenden Altarbildes noch 15 fl abzubrechen gedendet, ist dem Herrn Däringner als dem Maler desselben sehr unerwartet gekommen. Doch hat er sich geäußert, da das Bild vor eine arme Kirche gehöre, so wolle er, wenn die Gemeinde ihm gerade aus 140 fl bezalle, sein gegebenes Wort, in Ansehung des Kunstfleißes und der Dauerhaftigkeit erfüllen. Dieses habe ich Euer Hochedelgebornen auf Dero beliebiges Ersuchen mit dem Beisatz berichten wollen, daß in der That die guten Öhle und Farben auf einem sehr hohen Preis gestigen sind, und /:nur eines anzuführe:/ ein Pfund reines unverfälschtes Mohnöhl, welches vormals 34 xr kostete, jetzo nur vor 4 fl 30 xr, und daß nicht aller Orten, zu erhalten ist.

Wien den 3ten Jener 1799.

Hubert Maurer
Maler und Professor.

Původ snímků – Photographic credits: 1: <https://www.portraitindex.de/documents/obj/33018336>; 2–3: Seminář dějin umění FF MU (foto Tomasz Zwyrtrek)

Poznámky:

* Text vznikl v rámci projektu *Dějiny umění na Moravě. Morava v dějinách umění*, financovaného Grantovou agenturou České republiky (20-09541S; 2020–2022).

¹ Lubomír Slavíček, Hubert Maurer and Johann Baptist Lampi the Elder: From Design to Execution. Návrh a realizace v tvorbě Huberta Maurera a Johanna Baptisty Lampiho staršího, *Ars linearis* 10, 2020, s. 69–78, 137–142.

² Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Archiv města Svitav, inv. č. 986, sign. C II/102, kart. 19, nefol.

³ Pavel Suchánek – Tomáš Valeš, Der Bildhauer Andreas Schweigl und die Sakralkunst in Mähren zur Zeit der josephinischen Reformen, *Umění LXIII*, 2015, s. 156–181.

⁴ Moravský zemský archiv v Brně (dále jen MZA Brno), fond B 16 Moravské místodržitelství – účtárna, kniha 422, fol. 18–20. – Johann Peter Cerroni, *Skizze einer Geschichte der bildenden Künste in Mähren*, MZA Brno, fond G 12 Cerroniho sbírka, sign. Cerr. I, inv. č. 32 (topografická část), fol. 250: „Das Gemähde des Hohenaltars stellet Maria Heimsuchung vor. Es ist von dem Wiener

accademischen Mahler Hubert Maurer um 500 fl. Auf Kosten des Johann Hainz [sic] Bauers in Heizendorf 1795 gemalt.“; sign. Cerr. I, inv. č. 34 (biografická část), fol. 174: „Ein großes Hauptaltarblatt Maria Heimsuchung in der Pfarrkirche zu Zwittau für den Preis von 500 fl.“ – Johann Michael Sattler, *Lebensgeschichte des Hubert Maurer weiland kaiserl. königl. akademischen Rathes, Professor und Mitgliedes der vereinigten bildenden Künste in Wien. Nach mündlichen Erzählungen, Original-Aufsätzen und Anmerkungen; nebst dem Verzeichnisse seiner Bilder, seinem Porträte und der Ansicht seines Geburtshauses auf dem Lande von seinem Schüler und treuem Freunde Joh. Michael Sattler*, Wien 1819, s. 92, č. 12. – Beda Dudik, Kunstschätze aus dem Gebiete der Malerei in Mähren, *Oesterreichische Blätter für Literatur und Kunst*, I. Jg., 1844, IV. Quartal, 21. Dezember 1844, s. 607–608. – Gregor Wolny, *Kirchliche Topographie von Mähren, meist nach Urkunden und Handschriften*, I. Olmützer Diöcese, III. Band, Brünn 1859, s. 2–3. – Emanuel Poche (ed.), *Umělecké památky Čech* 3, Praha 1980, s. 486.

⁵ Suchánek – Valeš (pozn. 3), s. 177.

⁶ Constantin von Wurzbach, [heslo] Maurer, Hubert, in: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich, enthaltend die Lebensskizzen der denkwürdigen Personen, welche 1750–1850 im Kaiserstaate und in seine Kronländern gelebt haben* 17, Wien 1867, s. 148–149.

⁷ Sattler (pozn. 4), s. 92, č. 11. – *Die Kunstdenkmäler Österreichs. Niederösterreich nördlich der Donau* (Dehio-Handbuch der Kunstdenkmäler Österreichs), Wien 1990, s. 1130. Menší oltářní plátno stejného námětu bylo Maurerem vytvořeno zřejmě již v sedmdesátých letech pro kostel v obci Neudorf (Temesújfalú) v Banátu. Jeho kompozice se však s ohledem na menší formát a proporce obrazu v řadě detailů liší od obou pozdějších maleb ve Stockerau a Svitavách. Za laskavé upozornění jsem zavázán Mgr. Petru Arijčukovi.

K dílu viz Rodica Vártaciú-Medelet, *Barock im Banat. Eine europäische Kulturlandschaft*, Regensburg 2012, s. 233–237.

⁸ K transportům dokončených uměleckých děl z dílen umělců na místo určení viz zejména Manfred Koller, Barockaltäre in Österreich. Technik, Fassung, Konservierung, in: *Der Altar des 18. Jahrhunderts. Das Kunstwerk in seiner Bedeutung und als denkmalpflegerische Aufgabe* (Forschungen und Berichte der Bau- und Kunstdenkmalpflege in Baden-Württemberg, 5), München 1978, s. 232–234. – Michael Grünwald, „Kam mit der Weinfuhr von Krems auch ein 20 Schuch langes und 10 Schuch hohes Bild an.“ Der Maler Martin Johann Schmidt (1718–1801) und seine Kunsttransporte, in: Friedrich Polleroß (ed.), *Reiselust & Kunstgenuss. Barockes Böhmen, Mähren und Österreich*, Petersberg 2004, s. 171–186.

⁹ Viz pozn. 4. K Däringerovi viz též např. Dudík (pozn. 4), s. 622. – Constan-

tin von Wurzbach, [heslo] Däring, Johann Georg, in: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich* (pozn. 6), 3, 1858, s. 127. – Hans Tietze, [heslo] Daering, Johann Georg, in: Ulrich Thieme (ed.), *Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart* 8, Leipzig 1912, s. 259–260. – [Heslo] Däring (Daering), Johann Georg, in: Rudolf Schmidt, *Österreichisches Künstlerlexikon. Von den Anfängen bis zur Gegenwart* 1, Wien 1980, s. 370.

¹⁰ Sattler (pozn. 4), s. 102–103: „ist allenthalben und notorisch bekannt, wie gering, ja sogar schlecht darf man sagen, er sich für seine Arbeiten zahlen ließ; weil der größte Theil seiner Bilder unter dem Vorwande bestellt wurde, sie seyen für arme Kirchen bestimmt.“

¹¹ Wurzbach (pozn. 6), s. 148–149.

¹² Sattler (pozn. 4), s. 101–102, č. 50.

¹³ K Maurerovu stipendijnímu pobytu v Římě srov. zejména Walther Wagner, Die Rompensionäre der Wiener Akademie der bildenden Künste 1772–1848, *Römische Historische Mitteilungen* 14, 1972, s. 69. – Sabine Grabner, „...Mit unserer Liebe für die Künste und der Absicht, der Kunstschulen bestand und Festigkeit zu versichern.“ Kunstförderung am Kaiserhof zwischen 1770–1850, in: Sabine Grabner – Claudia Wöhrer (edd.), *Italien Reisen. Landschaftsbilder österreichischer und ungarischer Maler 1770 bis 1850*, Wien 2001, s. 80–83.

SUMMARY

Sources for the œuvre of Hubert Maurer and Johann Georg Düringer

Pavel Suchánek

A short study with an edition of the correspondence of the Viennese painters Hubert Maurer (1738–1818) and Johann Georg Düringer (1759–1809) from 1794 to 1799 on the creation of three altarpieces for the parish church in Svitavy (Zwittau) gives several important details on painting practice in Central Europe at the end of the 18th century. In the first place, the painter's method of working with drawn sketches is worthy of attention. On the one hand, Maurer used them for the continuous reworking of his earlier, frequently reused compositions. On the other hand, he also used these working drawings to communicate with clients, to whom however the studies as sent did not give a completely accurate idea of the intended composition, and the painter himself urged them not to consider them completely binding, since, as he put it, he anticipated reconsideration of a composition during his work. This phase of the continuous search for a final shape might even coincide in time with the phase of starting work on the altarpiece itself. However, this way of working was evidently considered by Maurer to be a major part of his work. His reluctance to create sample oil sketches

and modeletti for the client was also related to this, since working on them would needlessly deprive him of the time needed to “*better finalise the altarpiece itself*” and would make his work disproportionately more expensive. In addition, the oil sketch clearly played a different role in Maurer's painting practice – it served more as an aid for his collaborators. For example, his pupil Johann Georg Düringer, the artist of two paintings on the side altars of the parish church in Svitavy, worked from Maurer's sketches. He painted the earlier of the paintings, the Finding of the Holy Cross, in 1797 under the supervision of a Viennese professor according to his oil sketch; he also created other works of his own in a similar way (e.g. the painting of the Virgin Mary Queen of Angels in the former Jesuit Church on Am Hof Square in Vienna). In the end, the published correspondence also bears witness to the financial problems which, at the time of the reforms of Emperor Joseph II in the 1780s and in the following two decades, significantly complicated the new outfitting of sacral interiors (e.g. state supervision over investments using church money, dependence on the whims of donors, and later military events and rising inflation). Maurer's strategy of simplifying earlier compositions, reducing the number of characters depicted, making work more efficient with preparatory sketches and other typical features of his creative practice could be one of the possible consequences of economic problems that greatly complicated the furnishing of churches with works of art in the Habsburg monarchy at the turn of the 18th and 19th century.

Figures: 1 – Jacob Merz – Johann Jacob Lorenz Billwiller, **Hubert Maurer**, after 1798; 2 – Hubert Maurer, **Visitation of the Virgin Mary**, 1795. Svitavy, parish church of the Visitation of the Virgin Mary; 3 – Johann Georg Düringer, **Finding of the Holy Cross**, 1797. Svitavy, parish church of the Visitation of the Virgin Mary